

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КІЛЬКІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

В. В. Попова,

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємств,
Національна академія статистики, обліку та аудиту*

Анотація. Дослідження полягає у порівняльному аналізі кількісної складової економічного розвитку в Україні на підставі щорічних темпів приросту ВВП за 25-річний період і підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП, а також у зіставленні підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП України та деяких європейських країн. Економічний розвиток розглядається як філософська категорія, що поєднує комплекс якісних та кількісних змін. У дослідженні доведено, що нехтування якісною складовою пересунуло Україну на останнє місце порівняно з іншими досліджуваними країнами.

Аннотація. Исследование заключается в сравнительном анализе количественной составляющей экономического развития в Украине на основе ежегодных темпов прироста ВВП за 25-летний период и суммарного индекса физического объема ВВП, а также в сопоставлении суммарного индекса физического объема ВВП Украины и некоторых европейских стран. Экономическое развитие рассматривается как философская категория, которая сочетает комплекс качественных и количественных изменений. В исследовании доказано, что пренебрежение качественной составляющей обусловило ухудшение рейтинга Украины по сравнению с другими исследуемыми странами.

Annotation. This study provides a comparative analysis of the quantitative component of economic development in Ukraine on the basis of the annual GDP growth rate for 25-year and final volume index of GDP and comparative analysis of the final volume index of GDP Ukraine and some European countries.

Economic development is seen as a philosophical category that combines a set of qualitative and quantitative changes.

As a comparative base were selected countries that have common features with Ukraine such as an area (France), or population (Poland), or economic history (Belarus). But institutional environment comparable countries, which is the determining factor for the formation of combinations of labor and capital, as well as the process of economic development, has pronounced differences.

Statistics showed that in Ukraine compared with countries surveyed, there are abnormally high fluctuations in annual GDP growth rate and the average negative value of this index for the 25-year term, which is not characteristic of either one of the countries surveyed. This led to a drop-down nature of the final volume index of GDP Ukraine and countries even fail to GDP in 1990.

The deterioration of the quantitative component of economic development in Ukraine was the result of deterioration in quality complex components: the method of regulation in the formation of factor combinations deterioration thrift technologies used, increasing focus on international markets and deepen raw material dependence, reducing the share of the domestic market.

The study showed that quality components neglecting not only contradicts the definition of economic development in terms of dialectics, but also prevents the growth of its quantitative component – because economic development is a coordinated process of quantitative change and change. Previous studies have shown that countries that are characterized by high socio-economic indicators, with the type of economic development, which varies in the range of 20–24. Therefore Ukraine needs to take measures in order to change the type of economic development from 1 to 20–24.

Постановка проблеми. Проблеми виявлення джерел економічного розвитку національної макросистеми (НМС) [1], які є ключовими для теорії і практики економічної науки, базуються на узагальненому визначенні розвитку “... як складного процесу, внаслідок якого відбувається перехід від одного якісного стану до іншого, вищого” [2]. Тобто розвиток як філософська категорія, є “специфічним незворотним процесом змін, результатом якого є виникнення якісно нового; поступовим процесом сходження від нижчого до вищого, від простого до складного. Розвиток – це процес, у якому накопичення кількісних змін призводить до змін якісних” [3, с. 192].

Відповідно, вирішення проблеми економічного розвитку НМС реалізується у розробленні теорій, концепцій, моделей та визначенні системи статистичних показників, здатних розкрити його механізми, пояснити причинно-наслідкові зв’язки зміни факторів розвитку та його кінцевих якісно-кількісних результатів, а також адекватно показати динаміку цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальновідомий показник ВВП відображує виключно кількісну складову процесу економічного розвитку. Але повноцінні висновки щодо властивостей цього процесу виключно на основі кількісного показника ВВП є недостатніми через відсутність методологічного обґрунтування взаємозв’язку між його змінами й такими якісними параметрами економічного розвитку, як: досконалість інституційного устрою; ефективність виробництва; ступень відкритості економіки, щодо визначається місцем розташування споживачів щодо НМС, на яких переважно спрямоване внутрішнє виробництво; структура продуктів споживання, що визначає міжгалузеві пропорції виробництва та добробут населення; рівень безробіття, темпи інфляції, демографічна ситуація тощо.

Тобто ВВП за своїм економічним змістом і призначенням здатен відобразити тільки кількісний характер економічного розвитку. Такі його властивості є цілком природними, бо впливають з його визначення: Валовий

внутрішній продукт (ВВП) є ринковою вартістю (тобто кількістю) усіх кінцевих товарів та послуг, вироблених у країні за визначений термін [4, с. 131].

Недосконалість показника ВВП, особливо у частині відображення якісних та соціальних змін, не є новою. На цей недолік вказували міжнародні фахівці ще у середині минулого століття. Роботи з визначення факторів, що впливають на зміни у соціальній сфері та є основою для виявлення й аналізу саме якісних перетворень у процесі економічного розвитку, ведуться понад 60 років. Так, ще у 1954 р. комітет експертів, створений Генеральним секретарем ООН, надав великий перелік соціальних показників для дослідження рівня життя. У ньому було акцентовано увагу на необхідності формування чіткого й однозначного уявлення про поняття “життєвий рівень” і на проблемі його вимірювання для врахування досягнень і помилок, пов’язаних з реалізацією програм розвитку країн “третього світу” [5, с. 351].

У період 1985–1991 рр. дослідженнями, ініційованими ООН, були введені такі додаткові показники для вимірювання якісної складової процесу економічного розвитку:

- індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) [5, с. 335];
- показники зубожіння, зумовленого відсутністю можливостей (ПЗВМ, 1996 р.);
- індекс зубожіння населення (ІЗН, 1997 р.) [5, с. 335–336];
- мінімальний набір національних соціальних даних (МННСД), який призначається для визначення основних напрямів діяльності як таких, на яких варто зосередити міжнародну статистичну роботу у соціальній сфері [5, с. 330].

При цьому велика увага приділялася удосконаленню методики збирання інформації при проведенні обстежень, її аналізу й оброблення з метою унеможливлення перекручення результатів.

Власний минулий досвід господарювання України у складі колишнього СРСР також підтверджує хибність акцентування уваги на оцінюванні економічного розвитку виключно кількісними показниками. Показники валового суспільного продукту у колишньому СРСР демонстрували послідовне зростання аж до 1990 р. Відповідно до офіційних статистичних даних, у 1987–1988 рр. економічне зростання було навіть вище, аніж у попередні періоди. Економіка Радянського Союзу у відносно стабільний 40-річний період (1950 – 1990 рр.), оцінена на основі динаміки показників валового суспільного продукту, не мала жодних ознак входження у кризовий стан, який призвів до повного її руйнування.

В умовах нинішньої України констатація факту позитивної динаміки і економічного розвитку також здійснюється на підставі показника ВВП, формування якого за видами економічної діяльності, категоріями доходу та кінцевого використання відображена у системі національних рахунків (СНР). Тобто якісна складова процесу економічного розвитку так само залишається поза увагою. Але, незважаючи на недосконалість кількісного оцінювання тільки

за статистичним показником ВВП, аналіз його динаміки за тривалий період на підставі річних темпів приросту ВВП та підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП, структурний аналіз за його складовими (доходами, витратами й видами економічної діяльності) та порівняльний аналіз між країнами є надзвичайно корисним, може вразити результатами і красномовністю.

Метою дослідження є порівняльний аналіз темпів приросту ВВП за 25-річний період та підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП в Україні, а також зіставлення підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП України та деяких європейських країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стан української економіки та рівень життя пересічних українців висвітлений у численних публікаціях, з яких випливає: “ми живемо не у кризі, ми перебуваємо у соціальній та економічній прострації, ми ледве животіємо у посткризовому стані. Зрозуміло, чому ми в ньому опинились, і, по суті, знаємо, як можна з нього вибратись. Але чому не вибираємося – це загадка як для світового товариства, так і, певною мірою, для нас” [6]. Цей сплеск емоцій підтверджується статистично: незважаючи на додатні темпи приросту ВВП в Україні у період 2000–2008 рр. та 2010–2012 рр., середній темп приросту ВВП за період 1990–2014 рр. є від’ємним (–1,452%), а щорічна динаміка ВВП України засвідчує, що на кінець 2014 р. Україною не досягнуті навіть параметри початкового періоду. Детальний аналіз динаміки річних темпів приросту ВВП показує, що за 25-річний період 12 років спостерігалися від’ємні темпи приросту ВВП, стільки ж – додатні, у 2013 р. темп приросту дорівнював 0. Але середні від’ємні темпи приросту ВВП становили 9,0%, а середні додатні – 6,5%. Тобто середні від’ємні перевищували середні додатні у 1,4 раза. Таке співвідношення між додатними та від’ємними темпами приросту ВВП і забезпечило відповідний результат – у 2014 р. країною навіть не досягнуто двох третин рівня ВВП 1990 р.: ВВП у 2014 р. складає усього 64,5% від показника 1990 р. (рис. 1).

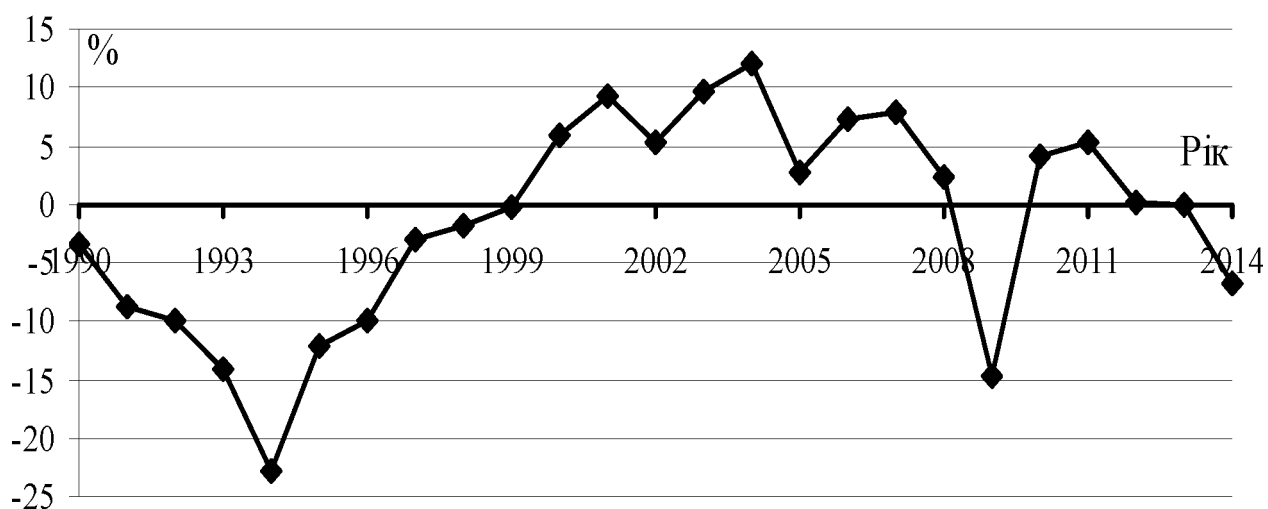

Рис.1 Динаміка темпів приросту ВВП в Україні, 1990 – 2014 рр.

Отже, на підставі цієї статистики можна констатувати, що у цілому економіка України деградує понад 25 років поспіль. Протягом досліджуваного терміну були періоди, коли країна демонструвала ознаки виходу зі стану деградації. Наприклад, спостерігалось припинення обвального падіння виробництва і вихід на тренд позитивного економічного зростання у період 2000–2008 рр. Це могло б бути сигналом переходу до стану ринкової рівноваги та зміни характеру загального тренду економічного зростання зі спадного на висхідний. Але рівень інфляції, який коливався протягом цього періоду у межах від –0,4% (дефляція) до 22,3% та ніколи не був керованим; надзвичайно високий темп зростання грошової маси (30–50%); безробіття, яке у середньому складало 8,5% і завжди перевищувало природний рівень; суттєві коливання облікових ставок національного банку та депозитно-кредитних ставок; відсутність позитивних структурних зрушень у виробництві з видобувних на користь обробних галузей – усе це указувало на наявність глибоко негативних явищ у виробничій та інституційній сферах в Україні. Це і стало причиною безпрецедентного падіння темпів приросту ВВП у 2009 р. до –14,8%. Події наступних 2013 – 2015 рр. тільки посилили попередній негативний тренд.

Аномальність коливань короткострокових темпів приросту ВВП в Україні та неможливість покращення якісних показників економічного розвитку за таких кількісних коливань значно підсилюється, якщо ми порівнюємо темпи приросту ВВП в Україні з деякими іншими країнами Західної та Східної Європи, що мають окремі схожі характеристики з Україною (табл. 1, статистичні дані Світового банку [7]).

Таблиця 1

Темпи приросту ВВП, 1990 – 2014 рр.

(%)

Рік	Україна	Білорусь	Польща	Франція
1	2	3	4	5
1990	-3,4	-3,4	-3,4	2,62
1991	-8,7	-1,2	-7,02	1,04
1992	-9,9	-9,7	2,51	1,5
1993	-14,2	-7,6	4,2	-1,0
1994	-22,9	-11,7	5,1	2,0
1995	-12,2	-10,4	7,0	2,0
1996	-10	2,8	5,4	1,1
1997	-3	11,4	6,8	1,9
1998	-1,9	8,4	4,8	3,4
1999	-0,2	3,4	4,5	2,9
2000	5,9	5,8	4,3	3,7
2001	9,2	4,7	1,2	1,8
2002	5,2	5,0	1,4	0,9
2003	9,6	7,0	3,9	0,9
2004	12,1	11,4	5,3	2,5
2005	2,7	9,4	3,6	1,8

Продовженн табл. 1

1	2	3	4	5
2006	7,3	10,0	6,2	2,5
2007	7,9	8,6	6,8	2,3
2008	2,3	10,2	5,1	-0,1
2009	-14,8	0,2	1,6	-3,1
2010	4,1	7,7	3,9	1,7
2011	5,2	5,3	4,5	2,0
2012	0,2	1,4	1,9	0,0
2013	0	0,9	1,6	0,2
2014	-6,8	1,59	3,37	0,18
Середнє значення	-1,45	2,85	3,4	1,4

У Білорусі амплітуда коливань є меншою порівняно з Україною, і становить 23,1 п. п. (від найнижчого від'ємного у $-11,7\%$ у 1994 р. до найбільшого додатного $11,4\%$ у 2004 р.). Водночас середні темпи приросту ВВП у Білорусі, на відміну від України, є додатними і становлять $2,9\%$.

У Польщі середні темпи приросту ВВП за досліджуваний період є найвищими порівняно з іншими країнами і складають $3,4\%$. Амплітуда коливань становить 14,2 пп. (від найбільшого від'ємного значення $-7,2\%$ у 1991 р. до найбільшого додатного $7,0\%$ у 1995 р.) та більша у 2 рази, аніж у Франції.

Франція за найменшої амплітуди коливань ($6,8$ п. п., від $-3,1\%$ у 2009 р. до $3,7\%$ у 2000 р.) має найнижчі середні додатні темпи приросту ВВП ($1,4\%$).

У загальному підсумку темпи приросту ВВП в Україні найбільше корелюють з показниками Білорусі (коефіцієнт кореляції щільний додатний та становить $0,80$). Це може бути пояснене однаковим типом економічного розвитку, який сформувався під час тривалого перебування у межах єдиної економічної системи – колишнього СРСР. Такі короткострокові коливання темпів приросту ВВП стали визначальними для формування довгострокового тренду підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП (рис. 2).

Порівняння узагальненого тренду економічного зростання на підставі підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП за досліджуваними країнами показує таке. Польща демонструє найбільш стрімке зростання підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП, який збільшився у 2,3 рази за період 1990–2014 рр. та має найбільший кут нахилу до осі Ox . Підсумковий індекс фізичного обсягу ВВП у Білорусі за цей період також суттєво збільшився – майже удвічі, а узагальнений тренд економічного зростання має середній кут нахилу порівняно з досліджуваними країнами.

Узагальнений тренд економічного зростання Франції має найменший кут нахилу відносно осі Ox порівняно з Польщею та Білоруссю, так як ВВП Франції за цей період збільшився тільки у 1,4 рази (але тут і надалі доцільно врахувати, що за абсолютним показником ВВП Франції у 2013 р. більший у 5,3 разів порівняно з Польщею, у 38,1 разів порівняно з Білоруссю, та у 15,4 рази порівняно з Україною (Величина ВВП у 2013 р. у доларах США за поточним

курсом. Без урахування інфляції: Україна – 177,4306 млрд.; Франція – 2,7349 трлн.; Польща – 517,5428; Білорусь – 71,7095 [7]).

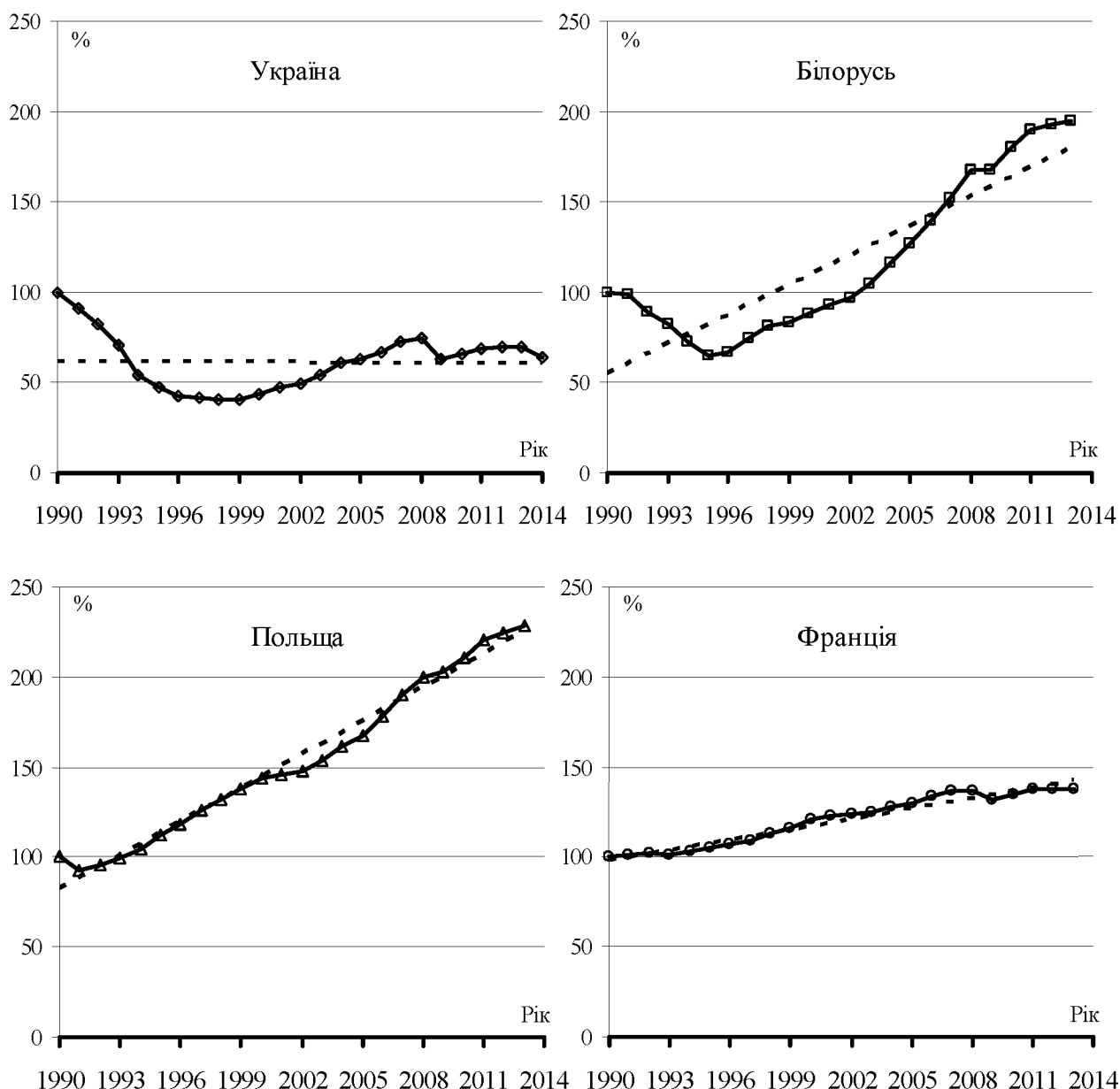

Рис. 2. Довгостроковий тренд підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП (ВВП 1990 р. = 100)

Узагальнений тренд економічного зростання в Україні проходить майже паралельно осі Ox і має тенденцію до набуття спадного характеру. Це є результатом того, що Україна протягом 25 років навіть не спромоглася вийти на показники 1990 р., а довгостроковий тренд її економічного зростання все більше розходиться не тільки з Польщею, а навіть із Білоруссю.

В Україні був певний період, коли довгостроковий тренд її розвитку почав демонструвати додатну динаміку – це період 2000–2007 рр. Але економічне зростання 2000–2007 рр. так і не перетворилося у сталу довгострокову тенденцію. Пояснити це можна так: його підґрунтям були екстенсивні фактори та сприятлива

зовнішня кон'юнктура – суттєве збільшення експорту за рахунок продажу сільськогосподарської сировини та продукції металургійної галузі, які фактично себе вичерпали. Така динаміка короткострокових змін та довгострокових тенденцій визначила і рівень ВВП на одну особу населення за паритетом купівельної спроможності (ПКС, у міжнародних доларах за поточним курсом), табл. 2 (статистичні дані Світового банку [7]).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз душевого ВВП, 1990 – 2014 рр.

Країна	ВВП на одну особу населення, ПКС		Відхилення (Україна = 1,0)		Зміни щодо 1990 р.
	1990 р.	2014 р.	1990 р.	2014 р.	1990 = 1,0
Україна	6780,26	8665,48	1	1	1,28
Білорусь	5224,69	18184,86	0,77	2,10	3,48
Польща	6002,70	24882,34	0,89	2,87	4,15
Франція	17525,88	38847,45	2,58	4,48	2,22

За досліджуваний період ВВП на одну особу населення за ПКС збільшився у всіх країнах: в Україні – у 1,3 раза, в Білорусі – у 3,5 раза, у Польщі – у 4,1 раза, у Франції – у 2,2 раза. Але якщо у 1990 р. душевий ВВП був найбільший у Франції, потім – в Україні, Польщі й Білорусі відповідно, то у 2014 р. в Україні душевий ВВП найменший і зменшився у 2,1 раза навіть порівняно з Білоруссю.

Падіння душевого ВВП в Україні та збільшення розриву з порівнюваними країнами стало наслідком від'ємних середніх короткострокових темпів приросту ВВП, які і зумовили спадний характер підсумкового індексу фізичного обсягу ВВП. Отже, погіршення кількісної складової економічного розвитку є наслідком погіршення комплексу якісних складових: способу регулювання при формуванні факторних комбінацій, погіршення ошадливості використовуваних технологій, збільшення орієнтації на зовнішні ринки та залежності від них, причому сировинної, скорочення частки внутрішнього ринку.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Як показало дослідження, нехтування якісними складовими не тільки суперечить визначенню економічного розвитку з позиції діалектики, але й унеможливує зростання його кількісної складової, оскільки економічний розвиток є узгодженим процесом якісно-кількісних перетворень і змін. Попередні дослідження довели, що країни з високими соціально-економічними показниками мають тип економічного розвитку, який варіює у діапазоні 20–24 [8]. Тобто Україні, яка має 1-й тип економічного розвитку, потрібно змінити його на 20–24. Механізмом цієї зміни має стати емуляція – імітація з метою порівнятися з цими країнами або перевершити їх за соціально-економічними показниками. (Для довідки: емуляція – суперництво, бажання переважати у чому-небудь одне одного; імітація функціонування всіх або частини однієї системи за рахунок засобів іншої [9, с. 230]). Емуляція, а не порівняльні переваги чи вільна торгівля повинна стати підґрунтям успішного економічного розвитку.

Переваги емуляції як витоку успішного розвитку були обґрунтовані та статистично доведені відомим норвезьким економістом Е. С. Райнертом у книзі “Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними” [10]. На чисельних історичних прикладах багатьох країн учений доводить, що багаті країни багатіли за допомогою методів, які в умовах сьогодення повністю заборонені умовами Вашингтонського консенсусу. Розроблений у 1990 р., він передбачав лібералізацію торгівлі, залучення прямих іноземних інвестицій, максимальне дерегулювання і приватизацію. У кінцевому підсумку застосування принципів Вашингтонського консенсусу стало руйнівним для багатьох найбідніших країн світу.

З цього випливає висновок: країна, яка хоче подолати бідність та наблизитися за основними соціально-економічними показниками до рівня багатих країн, повинна дотримуватися не умов Вашингтонського консенсусу, а максимально застосовувати емуляцію у інституційному середовищі (у першу чергу це стосується усієї нормативно-правової бази, яка регулює процеси виробництва: податкове навантаження на бізнес, трудовий кодекс, адміністративно-господарський кодекс, тощо); при визначенні експортно-імпоротної орієнтації слід керуватися не відносними перевагами, а широко застосовувати систему протекціоністських заходів для стимулювання внутрішнього виробника; формувати виробничу структуру та міжгалузеві пропорції, подібні до багатих країн; копіювати технології багатих країн тощо.

Систематизація цих заходів за рівнями інституційно-господарського спектру щодо України показує шлях виходу на тип економічного розвитку, притаманний багатим країнам. Це передбачає здійснення таких стратегічних заходів:

– удосконалення інституційного середовища у частині сприятливості для ведення бізнесу і вільної конкуренції. Це одразу покращить тип економічного розвитку і пересуне його з діапазону 1–12 до 13–24;

– відмова від використання затратних технологій у конкурентному середовищі, що сприятиме подальшому покращенню типу економічного розвитку та пересуне його з 13–18 типу до 19–24.

Великий потенціал внутрішнього ринку в Україні, доповнений протекціоністськими заходами, забезпечить тип економічного розвитку, який визначений у діапазоні 22–24. У кінцевому підсумку це дозволить переорієнтуватися на 24 тип економічного розвитку, притаманний більшості економічно розвинених країн.

Список використаних джерел

1. Попова В. В. Національна макросистема як одиниця спостереження в статистиці економічного розвитку / В. В. Попова // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 5. – С. 130–139.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками, доповненнями та CD) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.

3. Філософія : словник-довідник / І. Ф. Надольний, Г. Б. Черушева, В. В. Пархоменко та ін. – К. : Дельта, 2009. – 284 с.
4. Мэнкью Н. Г. Принципы макроэкономики / Н. Г. Мэнкью ; [пер. с англ.]. – [4-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 544 с.
5. Счета сектора домашних хозяйств: опыт использования понятия и составления счетов : в 2 т. – ООН. Нью-Йорк. 2003. – Т. 2. Расширения вспомогательных счетов сектора домашних хозяйств. – 2003. – С. 223–351.
6. Онищенко В. П. Онтологічний контекст економічної кризи / В. П. Онищенко // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 4–17.
7. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=ny_gdp_mktp_cd&idim=country:UKR:BLR:SYR&hl=uk&dl=uk#!ctype=l&strail=false&bcs=d&nselm=h&met_y=ny_gdp_mktp_cd&scale_y=lin&ind_y=false&rdim=region&idim=country:UKR:BLR:POL:FRA&ifdim=region&hl=uk&dl=uk&ind=false
8. Попова В. В. Статистична ідентифікація теорій економічного розвитку: методологія та практика вимірювання : [монографія] / Попова В. В. – К. : ВПД “Формат”, 2010. – 428 с.
9. Новый словарь иностранных слов / ред. Л. И. Шевченко. – К. : АРІЙ, 2008. – 672 с.
10. Райнерт Э. С. Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными / Э. С. Райнерт ; [пер. с англ. Н. Автономовой, под ред. В. Автономова]. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2011. – 384 с.